

Urszula Ordon

Organizacja i formy czasu wolnego uczniów w młodszym wieku szkolnym

Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce : kwartalnik dla nauczycieli nr 3, 5-11

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dr hab. prof. AJD Urszula Ordon
Instytut Edukacji Przedszkolnej i Szkolnej
Akademia im. J. Długosza w Częstochowie

ORGANIZACJA I FORMY CZASU WOLNEGO UCZNIÓW W MŁODSZYM WIEKU SZKOLNYM

Czas wolny to istotny element naszego życia. Z uwagi na jego ważne znaczenie jest przedmiotem zainteresowań różnych dyscyplin naukowych: socjologii, pedagogiki, psychologii. Współczesny świat ulega ciągłym przemianom cywilizacyjnym, społecznym, politycznym, gospodarczym; równoległe do tych przeobrażeń zmianie ulega człowiek wraz ze swoimi dążeniami, potrzebami i oczekiwaniami. Czas wolny zmienia się również pod względem ilości i jakości.

K. Świerżbińska uważa, że rozwój współczesnej nauki oraz postęp techniczny i ekonomiczny spowodował skrócenie czasu pracy. Z kolei rozwój medycyny wydłuża przeciętny czas życia ludzi. Czynniki te w dużym stopniu wpływają na zwiększenie ilości czasu wolnego oraz na powstanie w efekcie wielu problemów z jego zagospodarowaniem. We współczesnym świecie oferuje się wiele sposobów spędzania czasu wolnego. Zadaniem procesu edukacyjnego jest uczyć dokonywania odpowiednich korzystnych pod względem fizycznym, psychicznym, etycznym i społecznym, wyborów sposobów spędzania czasu wolnego i ich właściwego wartościowania. Przygotowanie do należytego wykorzystania tego czasu staje się ważnym wyzwaniem dla współczesnej szkoły, pedagogów oraz rodziców¹.

Jak twierdzi M. Demel² czas wolny to czas bez obowiązków, przeznaczony na zajęcia dowolne. Jest tą sferą działalności człowieka, w którą angażuje się on z własnej woli po wykonaniu swoich obowiązków zawodowych, rodzinnych i społecznych. W czasie wolnym może on odpoczywać, wzbogacać swoją wiedzę i kwalifikacje dla własnej satysfakcji albo uczestniczyć aktywnie w życiu społeczności.

Czas wolny może mieć wiele znaczeń. Występujące w życiu codziennym złożone sytuacje ograniczają możliwości jednoznacznego klasyfikowania czynności wolnego czasu. Istnieją bowiem często zespoły czynności wykonywanych równocześnie, z których część zaliczyć można do kategorii obowiązków a część do zajęć rozrywkowych³.

¹ K. Świerżbińska, *Czas wolny to problem pedagogiczny*, „Edukacja i Dialog” 2004, nr 2, s. 37.

² M. Demel, W. Humen, *Wprowadzenie do rekreacji fizycznej*, Warszawa 1970, s. 21.

³ S. Toczek-Werner, *Podstawowe pojęcia*, [w:] *Podstawy rekreacji i turystyki*, red. S. Toczek-Werner, Wrocław 2002, s. 9.

Czas wolny jest to czas, który pozostaje człowiekowi po wypełnieniu przez niego obowiązków zawodowych, domowych, szkolnych, przeznaczony na odpoczynek, rozrywkę i rozwój osobowości. W literaturze przedmiotu⁴ wyróżnia się trzy typy czasu wolnego:

- krótki czas wolny – w trakcie dnia codziennego,
- średni czas wolny – w ramach weekendu,
- długi czas wolny – czas urlopowo-wakacyjny.

Czas wolny to czas, który pozostaje po zaspokojeniu potrzeb organizmu, wypełnieniu obowiązków szkolnych i domowych, w którym człowiek może wykonywać czynności według swojego upodobania, związane z wypoczynkiem, rozrywką i zaspokojeniem własnych zainteresowań⁵. Ma on wówczas znacznie większą niż kiedy indziej możliwość wyboru czynności, którymi pragnie się zajmować. Pojęcie czasu wolnego wiąże się zwykle z pojęciem poczucia wolności i odprężenia. Gospodarowanie czasem wolnym uzależnione jest od posiadanych przez ludzi umiejętności organizowania własnego życia na co dzień. Satysfakcję osiąga człowiek, zajmując się tym, co sprawia mu przyjemność, bez poczucia winy, że zaniedbuje swoje powinności⁶.

We współczesnych społeczeństwach coraz większej wartości nabiera troska o zdrowie fizyczne i psychiczne. Wzrasta świadomość kształtowania go poprzez odpowiedni styl i tryb życia, w tym racjonalne gospodarowanie czasem. Te czynniki i procesy sprawiają, że czas wolny może mieć dla człowieka dużą wartość, pełnić wiele funkcji istotnych dla jego życia, a zwłaszcza daje możliwość odprężenia, odpoczynku, regeneracji sił. W wielu badaniach interdyscyplinarnych historycznych, socjologicznych i psychologicznych ujmuje się go głównie jako okazję do odnowy sił fizycznych zużytych podczas pracy⁷.

Zarówno teoretyczne jak i empiryczne badania dowodzą znaczenia jakości spędzania czasu wolnego w procesie wzbogacania i kształtowania osobowości, zaspokajania różnorodnych potrzeb i zainteresowań człowieka. Podkreśla się również, że czas wolny to także swoisty azyl, w którym można zregenerować swoje siły. Różnorodność treści i form wykorzystywania czasu wolnego sprzyja nawiązywaniu i rozwijaniu kontaktów między ludźmi w atmosferze swobody, a także odtwórczego lub twórczego uczestnictwa w różnych dziedzinach i przejawach kultury⁸.

⁴ Tamże, s. 9.

⁵ T. Pilch, *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, tom I, Warszawa 2003, s. 560.

⁶ J. Raczkowska, *Znane i nowe problemy czasu wolnego*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2000, nr 5, s. 13.

⁷ Tamże, s. 14.

⁸ Tamże, s. 14.

W związku z przemianami społeczno-ekonomicznymi i związanym z nimi rosnącym bezrobociem, mamy w ostatnich latach do czynienia ze zjawiskiem niechcianego wolnego czasu. Systematycznie, podczas roku szkolnego, ale też w okresie wakacji zyskuje na znaczeniu czas nazywany czasem półwolnym. Wypełniają go czynności amatorskie, rozwijające zainteresowania. Nie jest to aktywność w pełni bezinteresowna, bowiem przynosi bądź ma przynieść w przyszłości korzyści materialne lub prestiżowe. Taki charakter może mieć np. uprawianie niektórych sportów, członkostwo w orkiestrze amatorskiej, zdobywanie umiejętności obsługi urządzeń audiowizualnych itp. Tego typu zajęcia, choć łączą się z obowiązkiem, nie są klasyfikowane do narzucanych, bo decyzja o przystąpieniu do nich jest dobrowolna⁹.

W kontekście powyższych rozważań ważnym problemem staje się racjonalne organizowanie czasu wolnego dziecka. Czas wolny dzieci obejmuje także okres, w którym wypełniają one dobrowolnie przyjęte obowiązki społeczne¹⁰. Różni się on od czasu wolnego młodzieży i dorosłych przede wszystkim tym, że jest dłuższy, charakteryzuje się mniej zróżnicowanymi formami i miejscami spędzania, większym udziałem odpoczynku biernego, większą kontrolą i opieką dorosłych.

Czas wolny jest ważną kategorią pojęciową w procesie edukacji, bowiem efekty pracy wychowawczej w dużym stopniu zależą od tego, jaką ilością czasu dziecko dysponuje, jakim podlega wpływom, gdzie i w jaki sposób go spędza. Jego prawidłowa organizacja może przyczynić się do wzrostu jakości działań pedagogicznych. Na wymiar czasu wolnego dziecka, jego bogactwo, treść i organizację wpływają wiele czynników. Są to:

- nauka w domu,
- praca w szkole,
- pomoc w gospodarstwie domowym,
- droga do szkoły i powrót z niej,
- sen, posiłki,
- warunki materialne rodziców i kulturowe środowiska domowego,
- szkoła, placówki wychowania pozaszkolnego i ich zaplecze materialno-rekreacyjne.

Dzieci pochodzące ze środowisk miejskich dysponują zwykle nieco większą ilością czasu wolnego w porównaniu z dziećmi wiejskimi. W czasie intensywnych prac polowych dzieci pochodzące ze środowisk wiejskich często w ogóle nie mają wolnego czasu. Jak wskazują prowadzone badania empiryczne do najczęściej spotykanych form spędzania czasu wolnego przez dzieci zaliczyć można: oglądanie

⁹ Tamże, s. 14–15.

¹⁰ J. Izdebska, *Czas wolny dzieci miejskich i wiejskich*, [w:] *Czas wolny dzieci i młodzieży w Polsce*, red. K. Przeclawski, Warszawa 1979, s. 23.

programów telewizyjnych, czytelnictwo, gry i zabawy, wypoczynek bierny. Znacznie mniejszy wymiar czasowy zajmują wycieczki i sport.

Konieczne jest więc podjęcie działań w celu uatrakcyjnienia, modyfikowania i różnicowania zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych. Zajęcia w czasie wolnym dzieci powinny być nastawione na:

- rozwój fizyczny, kulturę fizyczną, turystykę, sport,
- rozwój zainteresowań,
- kształtowanie właściwych postaw społecznych i systemu wartości: w tym przede wszystkim kształtowanie szacunku wobec drugiego człowieka i wobec samego siebie.

Szczególną troską należy otoczyć te dzieci, którym środowisko rodzinne nie zapewnia odpowiednich warunków kulturowych. Pochodzące z rodzin dysfunkcyjnych, dotkniętych biedą lub bezrobociem.

Rozważając temat czasu wolnego, należy wspomnieć o terminie kultury czasu wolnego. Sam termin *kultura* nie jest jednoznaczny, lecz powszechnie używany w różnych znaczeniach. Kultura w ujęciu socjologicznym to „ogół wytworów działalności ludzkiej, materialnych i niematerialnych wartości i uznawanych sposobów postępowania, zobiektywizowanych i przyjętych w dowolnych zbiorowościach, przekazywanych innym zbiorowościom i następnym pokoleniom”¹¹. Według H. Gąsiora kultura czasu wolnego młodzieży „wyraża się w sposobach i formach jego spędzania, w inicjatywie i organizacji aktywnego wypoczynku, w treściach programowych zajęć twórczych, uspołeczniających, rozrywkowych, rekreacyjno-ruchowych, w postawie społeczno-moralnej poza szkołą, w środowisku lokalnym i okolicznym”¹².

Jako szczególowe mierniki poziomu kultury czasu wolnego dzieci i młodzieży należy m.in. przyjąć:

- stan wiedzy o formach i o wartościach czasu wolnego dla harmonijnego rozwoju,
- zakres posiadanych umiejętności i sprawności niezbędnych w czasie wolnym, np. umiejętności organizacyjnych, współdziałania w zespole oraz wyboru i korzystania z dostępnych dóbr kultury, posiadanie sprawności, np. duchowych, artystycznych,
- wzory rzeczywistych zachowań dzieci i młodzieży w czasie wolnym.

Przy określaniu poziomu kultury czasu wolnego należy uwzględnić cały kompleks tych mierników¹³.

Kulturę czasu wolnego kształtuje wychowanie, które polega na edukowaniu jednostek i grup społecznych. Z punktu widzenia pedagogiki społecznej, wychowanie w tym zakresie polega na podnoszeniu ogólnego poziomu

¹¹ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970, s. 78.

¹² H. Gąsior, *Wychowanie pozaszkolne a kultura czasu wolnego uczniów*, Katowice 1973, s. 20.

¹³ A. Kamiński, *Czas wolny i jego problematyka społeczno-wychowawcza*, Wrocław 1965, s. 51.

umysłowego jednostki, zaszczepieniu lub wzmacnianiu umiejętności wartościowania i wyboru w ramach poszczególnych dziedzin kultury, propagowaniu wzorców racjonalnego spędzania czasu wolnego, dążeniu do maksymalnego nasycenia środowiska życia dziecka wszelkiego rodzaju wartościami kultury, zachęcania do uprawiania czynnych form odpoczynku, wysiłku fizycznego i umysłowego jednostki, rozwijaniu umiejętności racjonalnego gospodarowania swoim czasem wolnym¹⁴.

Wśród wielu czynników wywierających wpływ na kulturę czasu wolnego dzieci szczególnie ważną rolę odgrywa oddziaływanie domu rodzinnego i grupy rówieśniczej, a przede wszystkim kultura czasu wolnego samych rodziców oraz formy i poziom sprawowania przez nich opieki nad dziećmi. Kulturę czasu wolnego należy kształtować. Ma to szczególnie duże znaczenie w przypadku dzieci młodszych klas szkoły podstawowej. Prawidłowa organizacja czasu wolnego staje się więc istotnym wyzwaniem współczesnej szkoły i nauczyciela XXI wieku.

S. Czajka wśród wielu zajęć wykonywanych w czasie wolnym wyróżnia kilka ich podstawowych kategorii:

- zajęcia związane z przyjętymi na siebie obowiązkami – wiążą się z pomocą rodzinie, pomocą w gospodarstwie domowym,
- zajęcia rozrywkowo-towarzyskie wiążą się z realizacją zainteresowań turystycznych, sportowych czy kulturalnych,
- uczestnictwo w kulturze (odbiór środków masowego przekazu – TV, radio, prasa, książka, kino, korzystanie z teatru, koncertów, imprez artystycznych), a także zajęcia z dziedziny kultury i sztuki (zajęcia związane z muzyką, piosenką, inscenizacją, prozą i poezją, plastyką, filmem i fotografią, kulturą religijną i folklorem). Potrzeby wynikające z tych zainteresowań można także zaspokajać przez kolekcjonerstwo, korespondencję zagraniczną,
- zajęcia związane z realizacją indywidualnych zamiłowań – np.: techniką i rzemiosłem (wiążą się z działalnością manualną, konstruktorską, obejmując: drobne naprawy, stolarstwo, motoryzację, modelarstwo, elektrotechnikę, radiotechnikę i inne), amatorską uprawą roślin czy hodowlą zwierząt, czasem spędzonym przy komputerze a także biernym wypoczynkiem,
- rekreacja ruchowa – popularne gry i zabawy ruchowe organizowane w pomieszczeniach i poza nimi, różnorodne zajęcia usprawniające i korektywne, uprawianie wielu dyscyplin sportowych, indywidualnych i zespołowych (bez zamiaru osiągnięcia poziomu wyczynowego), zajęcia związane z turystyką i krajoznawstwem,
- zajęcia poznawcze – związane ze zdobywaniem informacji i pogłębianiem wiedzy z zakresu różnych dziedzin nauki, umożliwiające doksztalcenie się, specjalizację w wybranej dziedzinie,

¹⁴ Tamże, s. 52.

- uczestnictwo w życiu społeczno-politycznym – wiążące się z aktywnością społeczno-polityczną i organizatorską w różnorodnych organizacjach formalnych, komisjach, samorządach,
- zachowania o charakterze patologii społecznej – nałogowe picie alkoholu, narkomania, nadużycia seksualne, przestępczość¹⁵.

W celu zweryfikowania sposobów spędzania czasu wolnego przez uczniów w młodszym wieku szkolnym badaniom sondażowym poddano 85 uczniów uczęszczających do klas I–III w środowisku miejskim. Jak wynika z zebranych danych w tym okresie dominują czynne formy spędzania czasu wolnego. Uczniowie preferują: gry sportowe na świeżym powietrzu (61,2%), zabawy z rówieśnikami na dworze (38,4%), jazdę na rowerze (36%). Mniej czasu zajmują dzieciom takie formy jak: basen (8,4%) oraz wycieczki i spacerzy z rodzicami (14,4%).

Wśród biernych form uczniowie wymieniali: gry na komputerze (46,8%), czytanie książek (30%), zabawy domowe i wizyty u rówieśników (13,2%).

Większość uczniów spędza czas wolny z rodzicami (72%) bądź jest przez nich inspirowana w zakresie jego organizacji. Część badanych ma czas wolny w niewielkim stopniu kontrolowany przez rodziców (12%).

Wielu respondentów (43,2%) uczestniczy w indywidualnych instytucjonalnie organizowanych formach spędzania czasu wolnego, takich jak: nauka tańca, rytmika, dziecięcy zespół wokalny, balet, gra na instrumencie itp.

Znaczna część uczniów (33,6%) uczestniczy w zajęciach organizowanych przez szkołę bądź inne placówki kulturalno-oświatowe. Są osoby, które korzystają z form odpoczynku wybranych i organizowanych przez siebie. Głównym tego powodem jest brak czasu rodziców bądź brak środków na opłacanie uczestnictwa w różnych zajęciach.

Rodzina i szkoła jako środowiska wychowawcze powinny zadbać o odpowiednią organizację czasu wolnego ucznia. Właściwie zorganizowany czas wolny kształtuje rozwój dziecka zarówno pod względem zdrowotnym, fizycznym, psychicznym, społecznym jak i etycznym.

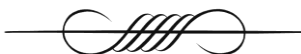
Współczesna szkoła, która dysponuje odpowiednio przygotowaną i wykształconą kadrą nauczycielską, bazą sportową i rekreacyjną powinna uświadamiać rodziców, jak istotną rolę spełnia czas wolny w życiu ich dzieci oraz wspomagać jego racjonalne organizowanie.

Urszula Ordon

¹⁵ S. Czajka, *Z problemów czasu wolnego*, Warszawa 1979.

Bibliografia:

- Czajka S., *Z problemów czasu wolnego*, Warszawa 1979.
- Demel M., Humen W., *Wprowadzenie do rekreacji fizycznej*, Warszawa 1970.
- Gąsior H., *Wychowanie pozaszkolne a kultura czasu wolnego uczniów*, Katowice 1973.
- Izdebska J., *Czas wolny dzieci miejskich i wiejskich*, [w:] *Czas wolny dzieci i młodzieży w Polsce*, red. K. Przeclawski, Warszawa 1979.
- Kamiński A., *Czas wolny i jego problematyka społeczno-wychowawcza*, Wrocław 1965.
- Pilch T., *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. I, Warszawa 2003.
- Raczkowska J., *Znane i nowe problemy czasu wolnego*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2000, nr 5.
- Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970.
- Świerzińska K., *Czas wolny to problem pedagogiczny*, „Edukacja i Dialog” 2004, nr 2.
- Toczek-Werner S., *Podstawowe pojęcia*, [w:] *Podstawy rekreacji i turystyki*, red. S. Toczek-Werner, Wrocław 2002.

dr hab. prof. AJD Wanda Grelowska
Instytut Edukacji Przedszkolnej i Szkolnej
Akademia im. J. Długosza w Częstochowie

ORGANIZACJA CZASU WOLNEGO I OBOWIĄZKÓW DOMOWYCH DZIECKA W KONTEKŚCIE REZULTATÓW EDUKACYJNYCH

Zycie współczesnego człowieka nabiera przyspieszenia. W obliczu wzrastającej liczby codziennych obowiązków, które niejednokrotnie przekraczają możliwości dorosłych i dzieci, szczególnego znaczenia nabiera umiejętność gospodarowania czasem wolnym.

W sytuacji dziecka z klas I–III sposób spędzania wolnego czasu niezupełnie jest dowolny. Podlega bowiem rygorom narzucanym przez dorosłych, ich kontroli i ocenie. W historii wychowania pozaszkolnego nie znajdujemy wystarczającej liczby publikacji i badań, które w sposób priorytetowy traktowałyby tematykę obejmującą „czas pozalekcyjny”. Dopiero pod koniec XIX wieku w Paryżu zorganizowano konferencję naukową poświęconą zagadnieniom czasu wolnego